ELS FEMINISMES: D'ON VENIM? CAP ON ANEM?

Teixint els fils d'una genealogia dels feminismes a Catalunya

Mercè Otero Vidal, Montserrat Otero Vidal

Nadia Sanmartin

La imatge del tèxtil tan vinculat a les dones del nostre país és la més adient per a provar d'explicar la genealogia dels Feminismes a partir de fils del passat que es combinen amb fils actuals i que ens porten des de les filantropes burgeses del segle XIX fins al transfeminisme i els feminismes decolonials del segle XXI, de les primeres anarcosindicalistes fins a les joves protagonistes de les vagues feministes del 8 de març, de les espiritistes anticlericals fins a les compromeses actualment en la causa de la Mare Terra (*Pacha Mama*).

És important parlar del concepte de genealogia perquè la historia de les dones per viure i expressar la seva llibertat ha quedat enterrada una vegada i una altra en el silenci i la invisibilitat al llarg dels segles. Cada cop que afloren expressions potents i fortes de la lluita de les dones pels seus drets i per unes condicions de vida dignes, se'ns presenten com si sorgissin del no-res, com si haguéssim viscut sense un passat històric comú o sense el context d'un present compartit que doni sentit i continuïtat a una tradició pròpia continuada i permanent de les lluites de les dones en tots els temps i arreu del món.

El concepte de genealogia implica reconèixer tots els fils: els que han estat més forts i han resistit al pas del temps fins arribar als nostres dies i els més subtils de la quotidianitat de la vida de milions de dones en el seu fer diari conservant i preservant sabers i pràctiques no normatives que, de fet, han quedat integrades per sempre en el teixit dels feminismes. Reivindiquem totes les manifestacions i expressions realitzades per les dones perquè han ajudat a teixir l'ordit dels feminismes actuals i evitar, així, el "fenomen de la interrupció" tal

i com el defineix Adrienne Rich, a partir de la conceptualització de Michelle Cliff, quan diu que aquest fenomen fa que “les obres i el pensament de les dones se’ns presentin com quelcom esporàdic, accidental, orfe de tradició pròpia”.

Figures pioneres

En el context del nostre país, ens agrada començar fent una primera referència a Duoda, comtessa de Barcelona i de Septimània del segle IX, mare i mestra, que escriu un manual per a educar els seus fills, allunyats d’ella per circumstàncies “patriarcals”. També mereixen el nostre record i reconeixement les bruixes, dones sàvies, remeieres, herbolàries, llevadores, que durant els segles XIV, XV i XVI foren perseguides i eliminades per la repressió i control de l’Església, ja que els seus sabers de vida i de cura eren una competència que el poder establert no podia permetre. I encara ens falta fer molta recerca per a recuperar el fil cronològic que passa per noms propis com el de Isabel de Villena, dels segle XV i continua a través del silenci imposat pel patriarcat.

Quan M. Aurèlia Capmany l’any 1973 publica a l’editorial de *Nova Terra*, El feminisme a Catalunya, venia “d’un silenci molt trist i molt llarg” i comença la seva obra dient que el feminisme nostrat en els seus orígens a finals del segle XIX estava sota les influències anglosaxones del moviment sufragista. I segurament fou així, perquè no podia ser d’una altra manera tenint en compte la nostra història i dedica el seu llibre a la crítica del feminisme reformista burgés i il·lustrat. De tota manera, quan passa revista a totes les dones que en formaren part i la seves obres, ens adonem que no podem deixar de reivindicar-les per la consciència, l’energia i l’esforç que dedicaren a canviar el paper i la situació de les dones. Per exemple, les revistes *Or i grana* i *Feminal* i, fins i tot, *La dona catalana* donen testimoni de la tasca social a favor de les dones que portaren a terme, dins de les seves “possibilitats”, Dolors Monserdà, Francesca Bonnemaison, Carme Karr i altres. No podem oblidar que Dolors Monserdà va crear el Patronat d’Obreres de l’agulla per tal de donar feina a les cosidores, que funcionava com a cooperativa i que els donava suport en situacions adverses. La gran aportació de Francesca Bonnemaison fou la creació de la Institució de cultura i Biblioteca popular per a la dona que, mitjançant l’educació i la instrucció, promovia l’accés a activitats fora de la llar i la integració al procés productiu de les dones de la petita burgesia.

És necessari visibilitzar una altra part de la societat, perquè tota aquesta activitat protagonitzada per les dones burgeses es dona en paral·lel als moviments populars anarcosindicalistes, socialistes i comunistes on les dones de la classe obrera es mobilitzaven amb força a finals del segle XIX i principis del XX. Teresa Claramunt és la pionera del feminisme obrerista català i va tenir un paper més que rellevant en els anys en què es forjava el moviment anarquista a casa nostra i amb el seu activisme compromès va posar les bases del feminisme d’esquerres de les dones de la Segona República, de la guerra Civil i de la resistència franquista. Des de Sabadell, un dels principals nuclis industrials tèxtils del país, Teresa Claramunt, amb un discurs senzill i fruit de la seva experiència, inicia una fèrria defensa de les dones treballadores i promou la seva organització ja que sovint es quedaven al marge dels conflictes obrers.

El seu anticlericalisme i el seu interès per la igualtat en l'educació i per la supressió de la dualitat moral per aconseguir la igualtat entre homes i dones la fa entrar en relació amb Ángeles López de Ayala, republicana, feminista i maçona i juntes van impulsar la creació de la *Sociedad Autónoma de Mujeres de Barcelona* (1891) amb la col·laboració de l'espiritista Amalia Domingo Soler gran defensora de l'emancipació de les dones de l'església i del patriarcat i prolífica escriptora.

> La gran aportació de Francesca Bonnemaison fou la creació de la Institució de cultura i Biblioteca popular per a la dona que, mitjançant l'educació i la instrucció, promovia l'accés a activitats fora de la llar i la integració al procés productiu de les dones de la petita burgesia

Foren aquestes tres dones les que convocaren la gran manifestació de dones del 10 de juliol del 1910 sota els lemes d'emancipació femenina i educació laica. I juntament amb les grans manifestacions que ens porten imatges d'actualitat, cal destacar també les grans vagues com de la Canadenca del 1919, on les dones eren el 80% de les treballadores i les vagues de dones en empreses de plantilles femenines foren també nombroses en els anys setanta del segle passat, als últims temps del franquisme i durant la Transició, com la famosa tancada de dones de Motor Ibèrica i la vaga de Numax.

Àmbit cultural

En l'àmbit de la cultura, cal tenir present la importància de *El Club Femení i d'Esports de Barcelona*, fundat el 1928, que com el seu nom indica va ser una entitat esportiva i feminista, vinculada a propostes progressistes i catalanistes importantíssima a la Barcelona republicana i que fou més popular i assequible econòmicament que el *Lyceum Club* un altre important espai de cultura de dones de la ciutat durant la dècada dels anys 30 que va ser freqüentat per les intel·lectuals. Els noms d'Aurora Bertrana, Anna Murià, Carme Montoriol, Teresa Vernet giren entorn d'aquestes institucions i altres dones, periodistes i mestres com M. Luz Morales, Llucieta Canyà, Ana Martínez Sagi, Irene Polo, Rosa Sensat, Leonor Serrano que foren figures cabdals en l'època republicana i que l'exili exterior i interior provocat per la derrota republicana de la guerra civil ens va portar, amb la seva desaparició, al panorama desert del feminisme durant la dictadura franquista.

També volem destacar la figura d'Enriqueta Gallinat, militant d'Esquerra Republicana de Catalunya que va organitzar, quan les dones encara no podien votar, la recollida de més de mig milió de signatures de dones a favor de l'autonomia de Catalunya per a donar suport al president Macià per l'Estatut de Núria del 1932. En tornar de l'exili i del seu pas per la presó, va ser una de les fundadores, l'any 1997, de l'Associació Dones del 36, on va desenvolupar, durant anys, amb les seves companyes una tasca de recuperació de la memòria històrica de les dones de la guerra, anant a fer xerrades a escoles i instituts.

Guardem el record de les dones anònimes, les milicianes i de les que varen tenir responsabilitat política i social durant el període bèl·lic i enguany, als cents anys del seu naixement, cal citar Teresa Pàmies que va ser del grup creador de l'Aliança Nacional de la Dona Jove, entitat juvenil antifeixista i catalanista constituïda l'abril de 1937, que estava oberta a dones de diferents tendències polítiques amb l'objectiu d'aplegar les dones antifeixistes.

La força de les anarquistes, durant la república i la guerra civil, es va visibilitzar quan Federica Montseny fou la primera dona ministra en el ministeri de Sanitat, però sobretot dels del punt de vista col·lectiu la gran aportació fou fundar *Mujeres Libres* sota el lideratge de Lucía Sánchez Saornil i Mercedes Comaposada. També s'hi adherí i en formà part la metgessa Amparo Poch que va portar a terme una gran tasca vinculada a la higiene, l'educació sexual i la maternitat conscient, temes del tot presents actualment dins del que en diem drets sexuals i reproductius.

El silenci de la dictadura

El fenomen de la interrupció del que parlàvem al principi és molt evident en el nostre país pel silenci imposat més de trenta anys per la dictadura franquista sobre tots els avenços progressistes conquerits durant la república. A l'hora de teixir la genealogia feminista més recent, ens trobem amb dones algunes de les quals encara ens acompanyen i que formen part de l'entramat de la clandestinitat i resistències que es van donar sota la dictadura franquista i que encetaren una nova etapa de Feminismes a partir dels anys 70. Hi havia hagut unes circumstàncies a nivell internacional, que havien obert "una finestra en aquest cel tancat", com diu M. Mercè Marçal: ens referim al Concili Vaticà II de l'any 62, any que significativament dóna nom a l'editorial que apareix aleshores, Edicions 62, i els Fets de Maig de París de l'any 1968. Amb la publicació de traduccions de Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Kate Millet i amb les notícies i experiències de les dones que van viure el que estava passant a París i la necessitat i les ganes de canvi social i polític general i amb la força i empenta de les dones dels sindicats i partits, encara clandestins, les agrupacions de mestresses de casa, les vocalies de dones del moviment veïnal, les dones universitàries, els fecunds grups d'autoconeixement, es va anar teixint un substrat fèrtil de resistències i reivindicacions. Quan, l'any 1975, l'ONU declara Any Internacional de la dona, aquest substrat va permetre que ja es pogués començar a organitzar-ne la celebració a casa nostra i un cop mort el dictador, es va portar a terme l'última setmana de maig de 1976 al Paranimf de la Universitat de Barcelona amb el títol de Jornades Catalanes de la Dona amb una assistència massiva i amb una participació entusiasta de dones vingudes dels diferents àmbits de les reivindicacions feministes.

Les conclusions de les Jornades del 76 ens ofereixen el llistat de tots els canvis urgents que calia fer a la nostra societat per a superar les discriminacions i injustícies que les dones vivíem i això és el que les feministes vàrem fer durant els anys de l'anomenada Transició política, de tal manera que podem dir que el pas a la democràcia, malgrat que avui considerem limitada, té un important deute amb els feminismes.

> El moviment feminista a Catalunya s'ha caracteritzat per una voluntat d'acció unitària molt forta, ja que la consciència de la diversitat que ens constituïa anava acompanyada del fet de saber que la lluita contra el sistema patriarcal ens unia per sobre de les nostres diferències

Les feministes, després d'un primer moment en què calia la unitat per a presentar-se socialment com a una força real a tenir en compte, prenem consciència de la pluralitat i diversitat que va sorgint, que es va manifestant i que apareix aleshores, perquè en tota l'etapa de la repressió franquista no havia pogut fer-ho. Convivíem i compartíem lluites i discrepàncies, les companyes amb doble militància (en partits d'esquerra i en el feminisme) i les feministes autònomes, independents dels partits polítics i sindicats. El feminisme de la igualtat amb un clar objectiu d'aconseguir l'equitat, la igualtat d'oportunitats i els canvis legals necessaris tenia la seva pròpia dinàmica i, d'acord amb els partits polítics progressistes, va impulsar els canvis legislatius necessaris i va propiciar la creació dels "institutos de la mujer" a la resta de l'estat i de l'Institut Català de la Dona (avui, Institut Català de les Dones). El feminisme de la diferència, en la recerca del reconeixement de les aportacions de les dones al llarg de la història en tots els àmbits de la sostenibilitat de la vida, del saber i del fer més enllà de l'androcentrisme hegemònic, feia una crítica profunda i buscava una alternativa total al sistema patriarcat.

Mentrestant, en aquest context plural, divers i a vegades conflictiu, la necessitat de recuperar culturalment una genealogia femenina no androcèntrica va portar, al final de la dècada dels setanta i vuitanta, a la creació d'iniciatives molt importants per la seva repercussió com va ser el bar La Sal, la llibreria de les dones del carrer Lladó i l'editorial LaSal edicions de les dones amb una interessant producció en diverses col·leccions, espais en els qual confluïen en un moment o l'altre tots els sectors del feminisme.

Organització feminista

La forma organitzativa del moviment feminista que va prevaler en aquell període va ser la *Coordinadora Feminista* amb àmplia representació de les vocalies de dones del barris, dels sindicats, grups ecologistes, pacifistes, antimilitaristes, (com DAIA, DOAN, Lesbianes Feministes, Assemblea de dones d'ensenyament, Dona i presó i molts altres). D'aquella primera època són les revistes *Vindicación feminista* i *Dones en lluita*. Hi ha mobilitzacions importants com el tren a Tortosa per reivindicar l'antimilitarisme, l'anada al campament de *Greenham Common* contra les bases nuclears. Des del punt de vista de la conservació de documentació del moviment feminista i concretament de l'aportació de les lesbianes cal destacar, el 1984, la creació, per part de Gretel Ammann, del Centre d'Estudis de la Dona/El Centre, l'Assemblea de Feministes Independents de Barcelona, l'Associació Cultural de dones La Nostra Illa, Grup Gram Teatre de dones, i altres iniciatives com l'organització de la Primera Setmana de Lesbianes de Barcelona i trobades internacionals

junt amb el grup de Lesbianes Feministes.

Una reivindicació pendent durant anys fou la d'aconseguir un espai de trobada per al moviment feminista que finalment es va resoldre després de l'ocupació d'un local municipal que va permetre negociar amb l'Ajuntament i posar en marxa el projecte de Ca la dona, l'any 1988.

El moviment feminista a Catalunya s'ha caracteritzat per una voluntat d'acció unitària molt forta ja que la consciència de la diversitat que ens constituïa anava acompanyada del fet de saber que la lluita contra el sistema patriarcal ens unia per sobre de les nostres diferències. A mesura que ens acostem al present, tot i reconèixer la parcialitat que inevitablement ens tenyeix, fem un esforç d'objectivitat en descriure la continuïtat de la genealogia feminista a través dels fils de pensament i d'acció més significatius al nostre parer.

Les *Jornades dels 20 anys de Feminisme* que tingueren lloc als locals de l'INEF a Montjuïc, l'any 1996 van posar de manifest la retrobada de les dones del moviment feminista després dels anys engrescadors i alhora difícils de compondre una "democràcia" acceptable. La necessitat d'ocupar un espai polític determinat havia obligat als partits polítics a posicionar-se sobre les reivindicacions del moviment feminista i havia provocat moltes discussions i fractures en el seu sí. La importància d'aquestes Jornades rau en el fet que ja, des del moment de la seva convocatòria mesos abans i durant la seva preparació, es plantegen com a un punt d'inflexió en la reconstitució del treball conjunt de tots els sectors del moviment feminista. Es va aconseguir marcar els punts comuns i, en especial, posar en valor la unitat d'acció i reconèixer la pràctica de la relació com a la política necessària. A partir d'aquí i per garantir-ne la continuïtat va néixer la *Xarxa Feminista*, concepte nou en aquells moments, que reflectia les ganes de treballar en una forma organitzativa horitzontal sense jerarquies on tots els grups de dones, treballessin en l'àmbit i de la forma que fos, es poguessin sentir reconeguts i enxarxats en l'onada del moviment feminista. Tot això es va donar en el context en què els moviments socials antiglobalització s'anaven forjant a Barcelona i a altres ciutats europees i connectaven les protestes i resistències contra les noves formes que adoptava el sistema neoliberal.

Quan al 2006 el moviment feminista es va autoconvocar a les jornades Les dones sabem fer i fem saber, realitzades a les Llars Mundet de Barcelona, havien començat a proliferar els estudis de gènere a les universitats i noves generacions es formaven sabent que les dones sabíem que sabíem. L'apoderament era la paraula de moda; no volíem ser objectes d'estudi i reivindicàvem ser subjectes polítics. Formulàvem una reconceptualització del treball domèstic per tal de situar en el centre de la societat els treballs de cura que possibiliten el creixement, el desenvolupament i el manteniment de la vida humana i que majoritàriament els han realitzat sempre les dones a la majoria de cultures del món. Ens qüestionàvem els binarismes sexuals que el sistema patriarcal ha instituït com a pilars del seu ordre simbòlic. Érem conscients de la necessitat de protegir la natura de les conseqüències de l'escalfament del planeta. Defensàvem buscar la pau en cadascun dels conflictes que la globalització no feia més que incrementar. Els transfeminismes dibuixaven l'emergència d'una sèrie de discursos, pràctiques polítiques i produccions culturals vinculades a les lluites d'alliberament sexual i de gènere i, a partir d'aleshores, conceptes

com queer, heteropatriacat, homes-cis i bolleres es van fer habituals en el relat feminista.

Lluites compartides

En el context de les lluites compartides amb els moviments socials són anys on quallen les que aniran configurant les diferents onades de resistències. Va prenent força l'oposició contra les retallades en els sistemes educatiu i sanitari i en els serveis socials en el seu conjunt. Creix la mobilització pel dret a l'habitatge davant la bombolla immobiliària que va acabar explotant en forma de "crisi econòmica", quan, en realitat, era una expressió més de l'afany depredador i sense mesura dels interessos especuladors dels bancs i, per a fer-hi front, es va constituir la PAH (2009) i es porten a terme un seguit d'ocupacions d'espais, de manera que es va anar consolidant un moviment alternatiu molt important. Al 2011 es produeix el 15 M, on conflueixen tots els anhels de canvi per una societat més solidària, participativa i democràtica i a l'acampada de Plaça Catalunya, s'agrupen "les indignades, les indis", que recolliran els sectors de feminismes més joves i que promouran, en especial, el debat sobre la crisi dels horitzons revolucionaris i personals amb la precarietat laboral i la relació entre vida política i la cura. D'allà van arrencar les "iaiaflautes" i posteriorment "les marees" de colors que recullen totes les lluites sectorials. I és també en aquests anys quan les convocatòries per la independència de Catalunya, que van culminar amb el referèndum de l'1 d'octubre de 2017, mobilitzen milions de persones, agafen una importància insospitada i generen la formació del grup de *Feministes per la Independència*.

Aquest és el panorama que es dibuixa quan al 2016 ens tornem a autoconvocar en unes altres Jornades amb el nom de *Radical-ment feministes*, un títol que vol reflectir el nostre posicionament polític i que venim de lluny i amb moltes arrels. Durant aquests últims anys el subjecte polític del feminisme ha passat a ser "dones, lesbianes i trans" i l'agència feminista pren una centralitat amb presència als mitjans, al carrer i arreu del món com no s'havia vist mai abans. El fenomen de les xarxes socials és un altaveu i un aspersor de llavors feministes que penetra en tots els àmbits i tots els nivells de la societat. Onades de dones joves s'hi impliquen amb tota la seva energia per parlar i explicar com pateixen les violències i com viuen la seva sexualitat i la consigna del "Dret al propi cos" és vigent. Els feminismes descolonials entren amb força destacant la importància de l'antiracisme, la crítica a una visió eurocèntrica i posen la intersecció dels conflictes de sexe/gènere, classe i raça a l'agenda feminista.

> La interseccionalitat i transversalitat de les lluites feministes i la reflexió a partir de la pràctica política han estat, des de sempre, una de les més grans aportacions que ha fet el nostre activisme

La proximitat subjectiva i temporal compartida fa impossible esbossar en tota la seva profunditat la complexitat dels feminismes actuals al nostre país, però confiem haver transmès l'alè que respiren: la interseccionalitat, la unitat, la diversitat, la riquesa, la

fortalesa, el reconeixement mutu i la sororitat, valors que hem d'intentar entre totes preservar i conservar. Es així com, al llarg dels anys, s'han complementat els feminismes més alternatius amb els feminismes més institucionals, treballant cadascun en les seves àrees i servint-nos, unes de les altres, per avançar tot el possible: unes des dels carrers reclamen recursos i serveis, altres des de les institucions públiques arranquen dels pressupostos el major nombre possible de partides, altres consoliden aliances amb els moviments socials, altres impulsen polítiques de relació entre els diferents feminismes, altres reflexionen i aporten pensament a l'activisme feminista, i totes interactuem i enfortim el bagatge feminista. Però ha de quedar clar que no es tracta de compartiments tancats on unes fan unes coses i unes altres en fan altres. La interseccionalitat i transversalitat de les lluites feministes i la reflexió a partir de la pràctica política ha estat, des de sempre, una de les més grans aportacions que ha fet el nostre activisme que es reflecteix en el vincle indestriable amb el cos i la vida, en l'experiència dels treballs de cura, de creació i de civilització, en el reconeixement de les opcions i identitats sexuals i en la reformulació constant partint de la praxis per avançar en el pensament i l'anàlisi de la realitat.

Quan veiem el retorn de les forces reaccionàries ens adonem de la fragilitat de les fites assolides i de com hem de protegir-les i defensar-les. Les experiències històriques d'aquí i d'arreu del món ens ensenyen que no hi ha res guanyat per sempre, que les lleis són benvingudes, però que, com diem constantment, són sostres de vidre, si no hi ha un canvi de mentalitat i no es posen els recursos personals i materials per a desenvolupar-les amb garanties. Les lleis com la del dret de les dones per a l'eradicació de la violència masclista, la llei d'igualtat efectiva de dones i homes o la llei de drets sexuals i reproductius són mostres paradigmàtiques de les mancances, limitacions i dificultats que es troben encara a l'hora d'assolir els objectius que es proposen.

Els reptes dels feminismes i, en general, de la societat actualment ens empenyen a totes i tots, amb solidaritat i empatia, a buscar les maneres de bastir el que encara és possible: un món i una societat antipatriarcal, lliure, antiracista, sense violències, respectuosa amb el medi natural i activa contra els efectes de la crisi climàtica, responsable en la gestió dels recursos naturals que estan provocant desplaçaments humans de conseqüències tràgiques i doloroses i solidària en l'acollida de les persones que fugen dels conflictes armats, ja que sabem que en totes les situacions violentes i injustes són les dones, les criatures i les persones més febles les que més pateixen. Els fils de la genealogia feminista es continuen teixint dia a dia o sigui que és difícil posar punt i final a aquest relat i només la poesia ens pot ajudar a fer-ho i per això acabem amb un fragment de M. Mercè Marçal que l'any 1977 a *Bruixa de dol* deia:

El fum dibuixarà
l'inici de la història
com una heura de joia
entorn del nostre cos
i plourà i farà sol
i dansarem a l'aire
de les noves cançons
que la terra rebrà

Vindicarem la nit
i la paraula Dona.
Llavors creixerà l'arbre
de l'alliberament.

Mercè Otero Vidal

Mercè Otero Vidal és Llicenciada en Filosofia i Lletres per la Universitat de Barcelona. Catedràtica de Llatí, ha estat professora de llengües clàssiques i crítica literària. Actualment està jubilada i és activista del moviment feminista en espais com Ca la Dona i Xarxa Feminista. Es dedica a temes de coeducació, LGTBI+, ginecocrítica i memòria. És autora de diversos treballs sobre el paper de les dones al llarg de la història i també ha traduït diversos textos llatins al català.

Montserrat Otero Vidal

Montserrat Otero Vidal és llicenciada en Filosofia per la Universitat de Barcelona i ha treballat com a investigadora social. Actualment està jubilada i es dedica a l'activisme feminista. Pertany a la Xarxa Feminista i al Centre de Documentació de Ca la Dona. També col·labora en l'organització de l'Escola Feminista. És autora i coautora d'articles per a trobades feministes i publicacions d'opinió crítica, com ara *Desafíos y oportunidades en los feminismos*, *Temps de mudances i desplaçaments*, *Autoritat femenina i participació política* o *Los feminismos como espacios de relacion y libertad*.